

ситуации общения и её участников. В рамках данной работы разработана классификация коммуникативных ролей, а также определена роль когнитивного компонента в институциональном диалоге на материале собеседований при приёме на работу. Принимая во внимание специфику институционального диалога, когнитивный компонент рассматривается в рамках реализации статусных, статусно-категориальных, категориальных и позиционных ролей. Каждая категория имеет определённый набор категориально связанных действий и характеристик, ассоциируемых с действиями и целями субъектов этих категорий, включая сценарии коммуникативного поведения. Существуют конвенциональные ожидания стандартных действий участников диалога в определенных обстоятельствах, в рамках определенных коммуникативных ролей. Неконвенциональные сценарии коммуникативного поведения считаются коммуникативным сбоем и требуют объяснений, содержащихся в коммуникативных ходах коммуникантов, направлении дальнейшего разворачивания диалога.

Ключевые слова: институциональный дискурс; коммуникативные роли; когнитивный компонент; категория членства; собеседование при приёме на работу

УДК: 811.124(477)

ДЕКІЛЬКА МІРКУВАНЬ ПРО ІМАНЕНТНІ ДЖЕРЕЛА ТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВІД ДОБИ ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА БАРОКО ДО НОВІТНІХ СВІТОГЛЯДНО-ЕСТЕТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

О.М.СИТЬКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський державний університет внутрішніх справ

E-mail: magistra2008@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9831-6182

Анотація У статті досліджується феномен української духовно-інтелектуальної причетності до європейського дискурсу, явлений ще в добу Середньовіччя та Бароко. Окремо вивчається багатоаспектний універсум сприйняття класичних латинських творів Сенеки та Марка Аврелія в новітньому українському гуманітарному дискурсі. Також осмислено базисні концепти світосприйняття й поетики римських мислителів, окреслюються обрії впливу їх ідей на сьогодення. В указаному контексті приділено окрему увагу осмисленню ідей сучасного духовного мислителя, митрополита, професора Єпіфанія (Думенка), який вивчає семіосферу формування й трансцендентального розвитку вітчизняної духовно-словесної культури. Розгортання досліджень у такому світоглядно-науковому дискурсі можуть мати перспективний характер і використовуватись у різних царинах вітчизняних соціально-гуманітарних дисциплін. Зосібна таких як мовознавство, літературознавство, українознавство, методики викладання мови та літератури, філософія, богослов'я, історичні дисципліни.

Ключові слова: класична латина, феномен української новолатинської культури, новітній український гуманітарний дискурс, Сенека, Марк Аврелій

Актуальність. Українська христоцентрична ментальність, яка з особливою силою розквітнула в універсумі розмаїття ідей та їхніх образно-поетичних втілень у добу Пізнього Середньовіччя та Бароко, мала серед першорядно-питомих джерел й античну мудрість, органічно засвоєну завдяки масштабному студіюванню українцями в європейських університетах доби Відродження, а згодом й у вітчизняних колегіумах та академіях класичних філософських джерел старогрецького й давньоримського походження. Власне, ідейний світ античності, сполучений із духовністю світового християнства, екстрапольований у вітчизняний універсум, і становить базис для українського культуротворення, української національної ідентичності від XVI-XVIII ст. і до сьогодення. Провідною ланкою між античністю старогрецько-класичних часів та римською інтерпретацією їхніх духовних скарбів стала латинська мова – мова як універсальний дискурс, що був однаково прийнятним як в античній та середньовічно-ренесансній Європі, так і в Україні XVI-XVIII віків. Думки Сократа, Платона, Аристотеля, їхніх духовно-інтелектуальних давньоримських послідовників становили невід’ємну питому частину тієї джерельної бази, на якій ґрунтувалося українське образне мислення від Середньовіччя й до сьогодення.

Цей дискурс, а якщо говорити точніше, його сучасне масштабне осмислення, є актуальним у новітніх гуманітарних студіях XXI ст. Студіях, які здійснюються як світськими, так і духовними вченими – богословами, істориками Церкви й суспільства, філологами, філософами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних гуманітарних науках, не лише філологічного спектру досліджень, дедалі більшої актуалізації й значення набувають праці, тематика яких тісно пов’язана з вивченням культурних, мовних, світоглядних впливів та моделей взаємовпливів у дихотоміях «Україна-Європа», «Європа-Україна». Такі праці з’являються не лише у вітчизняних наукових джерелах, а й у наукових виданнях таких країн, як Польща (П.Нісіевич), Словаччина (М.Мушинка, М.Неврлий), Німеччина (Г.Нойфельд) та багато інших.

У минулому вказаній проблематиці присвятили значну увагу такі українські вчені, як академіки ВУАН М.С.Грушевський, А.Ю.Кримський, С.О.Єфремов, А.М.Лобода, професори М.К.Зеров, О.К.Дорошкевич. А дещо пізніше – знакові постаті українського культурного Відродження 1960-х років: Є.О.Сверстюк, М.Х. Коцюбинська, І.О.Світличний, Г.П.Кочур, а також провідні вчені-гуманітарії тієї пори – С.Б. Кримський, В.С. Горський, Д.В. Затонський. Нині у вітчизняному гуманітарному дискурсі в царині аналітичного осмислення та всебічного вивчення духовних, культурних, буттєвих зв’язків та взаємовпливів України й інших країн Європи плідно працюють такі вчені, як доктор богословських наук, професор, митрополит Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський УПЦ КП Єпіфаній (Думенко), до вивчення ідей якого ми звернемось дещо пізніше в цій статті, академіки НАН України Д.С. Наливайко, М.В. Попович, професори Є.А. Харьковщенко, М.Ф. Маринович, А. Содомора, М.І. Обушний, О.В. Богомолець, В.Л. Скуратівський та багато інших дослідників.

Відтак, **мета нашого дослідження** полягає в необхідності дослідити і проаналізувати іманентні джерела творення української культури в європейському світоглядному контексті в добу Пізнього Середньовіччя та Бароко. **Завданням** пропонованої студії є окреслення можливих варіативних моделей розвитку цих засад у семіосфері новітніх світоглядно-естетичних тенденцій.

Матеріали і методи дослідження. Матеріали і методи дослідження зумовлювалися специфікою обраного матеріалу. Зосібна, йдеться про

осмислення взаємозв'язків між ідеями мислителів та риторів античності та мислителів сьогодення. Тому в пропонованій студії використовувались літературознавчий, мовознавчий та порівняльний методи дослідження. Даний підхід, на наш погляд, дозволив більш масштабно окреслити як постановку проблеми, так і – що є не менш важливим – визначити завдання на перспективу осмислення указаної проблематики.

Результати. У ґрунтовній праці доктора богословських наук, професора, митрополита Єпіфанія (Думенка), присвяченій ролі в духовній історії України засновника Переяславського колегіуму архієпископа Арсенія (Берла) «Архієпископ Арсеній (Берло) – засновник Переяславського колегіуму» міститься ряд концептуальних положень, які ми вважаємо за доцільне актуалізувати в обширі пропонованої праці. Аналізуючи феномен вітчизняної духовної культури доби Пізнього Середньовіччя та Бароко, вчений акцентує увагу на таких диспозиціях: «Найважливішою мовою навчання, науки та виховання як у Києві, так і в Переяславі була латинь. Без знання цієї мови ніхто не міг називати себе освіченою людиною. У колегії приймалися всі необхідні заходи для належного її вивчення та вдосконалення знань. Як тільки дитина приходила в школу, її зразу ж давали буквар латинської мови, яку треба було знати набагато краще від усіх інших предметів.»(курсив наш О.С.) [8, с.527].

Наведена констатація, на наш погляд, містить не лише незаперечний історичний факт, а й вказівку на багатоаспектну роль латиномовного універсуму при формуванні феномену середньовічно-барокового розквіту національної духовної культури, його трансдискурсивність, необмеженість окремим, нехай і таким авторитетним освітнім закладом як Словено-греко-латинський Колегіум, а поширення латини на всі, навіть умовно провінційні освітні заклади тогочасної України. Ще одним важливим чинником є те, що «без знання цієї мови ніхто не міг називати себе освіченою людиною». Латинська мова, а точніше навіть – бездоганне володіння нею в європейському українському контексті XVI-XVIII віків сприймалося як певний універсальний код інтелектуальної причетності до справжньої еліти суспільства. Освіченість уже ставала в цю передпросвітительську добу синонімом культурної людини, але освіченість без долучення до скарбів знань попередніх поколінь є річчю цілком неможливою. Латина як мовно-культурний код і стала цією сполучною ланкою. Саме тому: «як тільки дитина приходила в школу, її зразу ж давали буквар латинської мови, яку треба було знати набагато краще від усіх інших предметів», оскільки важко або й зовсім неможливо уявити собі володаря скарбниці, який не має ключа до її незчисленних надбань і здобутків.

Отже, як зазначає митрополит Єпіфаній: «Вихованці нижчих класів, а особливо синтаксими, обов'язково повинні були спілкуватися між собою латинською мовою як у школі, так і поза нею. Той, хто не дотримався цього правила або ж сказав щось з граматичною помилкою, зразу ж отримував від товаришів *calculum* – вузенький паперовий згорток, вкладений у невеликий футляр»[8, с.528]. Виховний процес, у даному разі, має не лише форму і зміст долучення до скарбів античної минувшини, а й дещо набагато більше. *Ідеться про формування українського майбутнього латиною.* Через спілкування, адже ніхто, ще з часів сократівської й платонівської діалектики – мистецтва діалогу заради пошуку Істини – не винайшов нічого кращого, ніж міжлюдську інтелектуальну комунікацію, в основі якої пізнання духовно-інтелектуальних універсумів один одного.

Від того й походить вимога філософів, педагогів, психологів та майстрів ораторсько-проповідницького мистецтва доби українського Бароко до своїх учнів – «обов'язково... спілкуватися між собою латинською мовою як у школі, так і поза нею». Покарання за недотримання цієї вимоги так само було вишукано-інтелектуальним, оскільки «той, хто не дотримався цього правила або ж сказав щось з граматичною помилкою, зразу ж отримував від товаришів *calculum* – вузенький паперовий згорток, вкладений у невеликий футляр». Таке покарання, на наш погляд, підносило «покараного» до кращого розуміння духу, суті й слова латини, зосереджувало його на вдосконаленні власних знань про надбання європейського цивілізаційного універсуму.

У вказаному контексті привертають увагу й наступні концепти з міркувань доктора богословських наук, професора Єпифанія (Думенка): «Крім цього, учні завжди займалися перекладом латинських книг на українську мову. Це відбувалося як в усній формі, так і в письмовій, як удома, так і в школі» [8, с.528]. Це не є випадковим, оскільки «Після вивчення латинської ішло навчання слов'янської та української мов. Шкільне навчання церковнослов'янської мови відкривало перед учнями можливість читати та пізнавати те, що було написано в наших давніх церковних книгах. Однак, як тільки виникала потреба в спілкуванні з простим народом, треба було говорити простою, зрозумілою для кожного мовою» (курсив наш О.С.) [8, с.528]. Отже, латинська мова була не лише прямою сполучною ланкою між українською ментальністю доби Середньовіччя та Бароко, а й набагато більшим – першим способом відкриття українцям скарбів візантійського й староукраїнського дискурсів. Інакше навіщо архієпископ Арсеній, так само, втім, як і його однодумці по всіх куточках України XVI-XVIII віків, наказували вивчати *після* латини – церковнослов'янську та навіть українську мови? Питання риторичне.

У контексті означених пріоритетів тогочасного освітнього процесу є цілком логічним й те, що «шкільні вправи називалися екзерциціями (*exercitiae*), а домашні окупаціями (*occupationes*). Для домашніх вправ використовувалися особливі розмальовані зошити, з'єднані за порядком з написом: *Liber diligentiarum* – зошит вправ або ж – *Codex laborum* – книга трудів, або просто – *Labor* – праця і *Occupationes* – вправи. Шкільні завдання завжди закінчувалися в класі та подавалися вчителю, який, прочитавши їх удома й підкресливши необхідне... виправивши помилки, зранку повертав учням з належною рецензією відповідно до встановлених правил. Домашні ж завдання попередньо показувалися аудитору, який в міру своїх сил їх виправляв та показував учителю з написом: *correcta*. Кращі з учнів подавали свої зошити зразу ж учителю. Позначаючи на них: *non correcta*» [8, с.528].

Український християнський світогляд, що не зневажував європейської латини, а навпаки – ставив її на чолі інтелектуальних змагань – тим і був універсальним європейським культурно-освітнім дискурсом, що поєднував у собі «шкільні вправи», які «називалися екзерциціями (*exercitiae*)» та «домашні», які називалися «окупаціями (*occupationes*)». Це означає лиш одне: вміння єднати схоластику (до певного навчального рівня – «шкільні вправи») з повсякчасною практичною працею (*Labor* – праця). Латина була всеохоплюючим світоглядно-мовним, світоглядно-буттєвим дискурсом як для теорії буття, так і для повсякчасної практики українців як європейців. Чи не через це – вчитель, «виправивши помилки, зранку повертав учням з належною рецензією відповідно до встановлених правил», а аудитор «який в міру своїх сил їх виправляв та

показував учителю з написом: *correcta*. Кращі з учнів подавали свої зошити зразу ж учителю. Позначаючи на них: *non correcta*».

Висновки і перспективи. Напевне, не слід у даному контексті наголошувати на тому, що визначально-сполучною ланкою між філософією провідних античних мудреців та християнським світоглядом українських мислителів доби Пізнього Середньовіччя та Бароко є морально-етична домінанта «Людина є мірою всіх речей». Від Сократа і до Сенеки, від Платона і до Плотіна ця риса античного побутування думки в буттєвому універсумі Європи є визначальною. Ця думка для європейських мислителів від доби античності до українського сьогодення є всеохоплюючою моральною категорією, адже втілює в собі весь універсум розуміння буття людини як істоти совісної, істоти керованої ідеальним світом. А якщо бути максимально точним – істоти одухотвореної. Тоді вона і є людиною. «Плоть нічтоже – дух животворящ» – не втомлювався наголошувати український християнський мислитель та – водночас – послідовник Сократа й Платона – мандрований і латиномовний, так само, втім, як і україномовний, філософ Григорій Сковорода. Вказана світоглядна домінанта є характерною й сутнісно перспективною для трансцендентальної основи всього духовно-інтелектуального, для всього загальнокультурного вітчизняного та загальноєвропейського духовно-інтелектуального універсуму на століття й тисячоліття поспіль.

Список використаних джерел

1. Аврелий Марк Наедине с собой. Размышления [Текст] / Марк Аврелий. – Киев-Черкасы: Collegium Artium Ing – РИЦ «Реал», 1993. – 147 с.
2. Антонюк З. Рефлексії ідентичності [Текст] / З.Антонюк. – К.: Дух і літера; Х.: Харківська правозахисна група, 2007. – 272 с.
3. Богомолець О.В. Українська домашня ікона [Текст] / О.В.Богомолець. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2017. – 520 с.
4. Гірц К. Інтерпретація культур [Текст] / К.Гірц. – К.: Дух і літера, 2001. – 434 с.
5. Диоген Лаэртский О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов [Текст] / Диоген Лаэртский. – М.: Мысль, 1979. – 620 с.
6. Єфремов С.О. Публіцистика революційної доби (1917-1920) [Текст]: в 2 т. / Сергій Єфремов. – К.: Дух і літера, 2014.
7. Крістева Ю. Полілог [Текст] / Ю.Крістева. – К.: Юніверс, 2004. – 480 с.
8. Митрополит Єпіфаній (Думенко) Архієпископ Арсеній (Берло) – засновник Переяславського колегіуму (до ювілею Переяславського колегіуму (1734-2014) [Текст] / Митрополит Єпіфаній (Думенко) // Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції «Православ'я в Україні» – К.: КПБА, 2014. – С.524-531.
9. Наливайко Д.С. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. [Текст] / Д.С.Наливайко. – К.: Основи, 1998 – 578 с.
10. Платон Диалоги в 2-х томах [Текст] / Платон. – М.: Академический проект, 2011. – 352 с.
11. Сенека Луцій Анней Моральні листи до Луцилія [Текст] / Луцій Анней Сенека. – Львів: Апіорі, 2011. – 324 с.
12. Цицерон Марк Туллий Три трактата об ораторском искусстве [Текст] / Марк Туллий Цицерон. – М.: Наука, 1972. – 470 с.

References

1. Avrelij Mark (1993) Naedine s soboj. Razmyshlenija [Alone with myself. Reflections]. – K.: Collegium Artium Ing, 1993. – 147 p.
2. Antonyuk Z. (2007) Refleksiyi identychnosti [Identity reflexes]. – K.: Duch i litera; Kh.: Kharkivs'ka pravozachysna hrupa, 2007. – 272 p.

3. Bohomolets' O.V. (2017) Ukrayins'ka domashnya ikona [Ukrainian home icon]. – K.: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho, 2017. – 520 p.
4. Hirts K. (2001) Interpretatsiya kul'tur [Cultural interpretation]. – K.: Duch i litera, 2001. – 434 p.
5. Diogen Lajertskij (1979) O zhizni, uchenijah i izrechenijah znamenityh filosofov [Lives, Teachings, and Sayings of Famous Philosophers]. – M.: Mysl', 1979. – 620 p.
6. Yefremov S.O. (2014) Publitsystyka revolyutsiynoyi doby (1917-1920) [Publicism of the revolutionary era]. – K.: Duch i litera, 2014.
7. Kristeva Yu. (2004) Poliloh [Polylogue] – K.: Yunivers, 2004. – 480 p.
8. Mytropolyt Yepifaniy (Dumenko) (2014) Arkhiyepyskop Arseniy (Berlo) – zasnovnyk Pereyaslavs'kogo kolehiumu (do yuvileyu Pereyaslavs'kogo kolegiumu (1734-2014) [Metropolitan Epiphany (Dumenko) Archbishop Arseniy (Berlo) – the founder of the Pereyaslavsky collegium (on the anniversary of the Pereyaslavsky collegium (1734-2014) // Zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi «Pravoslav'ya v Ukraini [Materials of the IV International scientific conference «Orthodoxy in Ukraine»]. – K.: KPBA, 2014. – P.524-531.
9. Nalyvayko D.S. (1998) Ochyma Zakhodu. Retseptsiya Ukrayiny v Zakhidnyy Yevropi XI-XVIII st. [Through the lens of the West]. – K.: Osnovy, 1998. – 578 p.
10. Platon (2011) Dialogi v 2-h tomah [Dialogues in two volumes]. – M.: Akademicheskij proekt, 2011. – 352 p.
11. Seneka Lutsiy Anney (2011) Moral'ni lysty do Lutsyliya [Moral letters to Lutsilius]. – L'viv: Apriori, 2011. – 324 p.
12. Tsitseron Mark Tulliy (1972) Tri traktata ob oratorskom iskusstve [Three treatises on oratorical art]. – M.: Nauka, 1972. – 470 p.

РАССУЖДЕНИЯ ОБ ИММАНЕНТНЫХ ИСТОЧНИКАХ СОЗДАНИЯ ЕВРОПЕЙСКОЙ УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ ОТ ЭПОХИ ПОЗДНЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ И БАРОККО ДО НОВЕЙШИХ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКО-ЭСТЕТИЧЕСКИХ ТЕНДЕНЦИЙ

Е.Н. Сытько

Аннотация. В статье исследуется феномен украинской духовно-интеллектуальной сопричастности к европейскому дискурсу, проявленный еще в эпоху Средневековья и Барокко. Отдельно изучается многоаспектный универсум восприятия классических произведений Сенеки и Марка Аврелия в новейшем украинском гуманитарном дискурсе. Осмысливаются также базисные концепты мировосприятия и поэтики римских мыслителей, очерчиваются горизонты влияния их идей на современность. В указанном контексте уделено отдельное внимание осмыслению идей современного духовного мыслителя, митрополита, профессора Епифания (Думенко), который изучает семиосферу формирования и трансцендентального развития отечественной духовно-словесной культуры. Расширение исследовательской деятельности в таком мировоззренческо-научном дискурсе может иметь перспективный характер и использоваться в разных сферах знания отечественных социально-гуманитарных дисциплин. В частности, таких как языковедение, литературоведение, украиноведение, методики преподавания языка и литературы, философия, богословие, исторические дисциплины.

Ключевые слова: классическая латынь, феномен украинской новолатинской культуры, новейший украинский гуманитарный дискурс, Сенека, Марк Аврелий

SOME CONCEPTIONS ON THE IMANENT SOURCES OF EUROPEAN UKRAINIAN CULTURE CREATION FROM THE LATE MIDDLE AGES AND BAROQUE TILL NEW WORLDVIEW-AESTHETIC TENDENCIES

O.M. Sytko

Abstract. *The author of the article focuses on the problems that are clearly connected with the theoretical-problematic complex of studying the Latin literary classics in the context of ideas and semiotic universals of the Ukrainian Late Middle Ages and Baroque.*

The national spirituality, which had manifested itself with its particular strength in the worldview-existential semio-sphere of the Late Middle Ages and Baroque, was among the first principles of the ancient Greek and Roman sources, which were extraordinary and large-scale assimilated due to their profound study by Ukrainians in European universities during Renaissance, and later in domestic Fraternal schools, colleges and academies.

The creative world of antiquity and, in fact, the works' poetics of ancient speakers, rhetoric, poets, playwrights, writers, combined with the spirituality of the Christian world, had been transposed to the national value-semantic discourse, and it forms the basis for the Ukrainian cultural development and the creation of Ukrainian national identity from the XVI-XVIII centuries till now.

The link between the antiquity of the ancient Greek-classical times and Renaissance and Baroque became the Latin language as an universal language-semiotic discourse, which was equally relevant, and therefore was equally fruitful and creative both in ancient and medieval Renaissance Europe, as well as in Ukraine of the XVI- XVIII centuries.

In connection with the foregoing, the author of the article conducted a scientific analysis of the influences of ancient and early medieval philosophy, poetics, aesthetics, literary creation, written or translated into Latin, on training-disciplinary, scientific-educational, general cultural processes of personality formation in Ukrainian schools and Colleges of the Late Middle Ages and Baroque.

A thorough basis for conducting the proposed research was the works of ancient notionalists, rhetoricians, literary artists, and the works of the modern Ukrainian theologian, philosopher, linguist Metropolitan Epiphanius (Dumenko) who developed the system which was necessary for contemporary humanitarian disciplines, for studying the rich and varied heritage and achievements of the Baroque of the native literature and culture flourishing, its large-scale actualization in the social-humanitarian discourse of the XXI century.

Keywords: *classic Latin, the phenomenon of Ukrainian New Latin culture, the latest Ukrainian humanitarian discourse, Seneca, Marcus Aurelius*